

zo, glede odnosa do Bolgarije in zlasti odnosa do Italije. V zvezi s konkretnim vplivom slovenskih poslancev na zunanjo politiko, ki je bila pretežno v srbskih rokah, pa opozori na zanimivo in povedno prigodo. Januarja 1924 je poslanec SLS Josip Hohnjec opomnil trgovinskega ministra Dragutina Kojića, da bi morali pri pogajanjih o trgovinski pogodbi z Avstrijo sodelovati tudi Slovenci in Hrvati. Minister mu je odgovoril, da je po dosedanjih izkušnjah, ».../ zelo neprimerno za pogajanja z bivšimi neprijateljskimi državami delegirati njihove nekdanje državljane.« (110). Tako logiko pa je Hohnjec nato smelo pospremil z razlago, da potemtakem tudi Beneš in Masaryk ne bi smela sklepiti pogodb z Avstrijo in bi se morala tozadevno vselej obrniti na »beograjske eksperte«. (111). Če so politiki SLS morali prepustiti zunanje ministrstvo srbskim rokam, pa se niso odrekli aktivnostim v različnih mednarodnih organizacijah. Avtor pri tem spomni na jugoslovanski odsek Panevropske unije in Društvo za pospeševanje ciljev Lige narodov.

SLS je vztrajala v opozicijski drži tudi po volitvah 18. marca 1923 in 8. februarja 1925. To pot je bil strankin volilni uspeh primerljiv s tistim iz avstrijske dobe, saj je leta 1923 prejela 60,5 % glasov in tako osvojila 80,8 % mandatov, dve leti kasneje pa se je lahko pohvalila s 56,3 % prejetih glasov. Trdi čas odkritega političnega boja, v katerem je po Hohnječevem mnenju Slovenija postala »satrapija Žerjavove klike« (124), pa se je proti koncu leta 1926 počasi zaključeval. Stranka se je ponovno začela obračati k pragmatični politiki, ki jo je vodila v prvih letih življenja nove države. Po zblžanju in sporazumu s srbsko radikalno stranko je SLS tako po dolgih sedmih letih ponovno ugledala notranjost vladnega kabineta. Kritiki iz vrst Slovenske kmetijske stranke so ji pri tem očitali, da je izdala svoj avtonomistični program, vendar bi na tem mestu veljalo dodati, da je stranka v zameno za sodelovanje v vladi dosegla pomembno širitev pristojnosti oblastnih samouprav v Ljubljani in Mariboru ter tako vsaj delno izpolnila zahteve iz svojega ustavnega načrta leta 1921 in avtonomistično-federalističnega programa iz leta 1923.

Po vstopu SLS v vlado in potem ko je njen načelnik Anton Korošec postal notranji minister, sta se tako on kot stranka znašla na drugi strani skupščinske fronte. Če je SLS dotlej izkoriščala poslanski parket za napade na vladno koalicijo, je morala slednjo po letu 1927 na istem mestu zagovarjati in braniti pred napadi opozicije. In v tej (velikokrat neprijetni) vlogi je vztrajala vse do razpusta skupščine in uvedbe osebne diktature kralja Aleksandra 6. januarja 1929, ki je temeljito pretresla jugoslovansko politično stvarnost tiste dobe.

Pisec zanimive monografije je bralcu prihranil prepogosto branje posamičnih skupščinskih govorov, ki bi gotovo precej povečali obseg dela. Izbral je le nekatere, ki se odlikujejo po svoji izvornosti in teži, preostali politični kontekst pa je temeljito orisal na podlagi relevantne znanstvene literature. Prikazano delo je tako dober in konsistenten povzetek političnega delovanja stranke v dvajsetih letih, ki opozori na pomemben segment v njenem političnem življenju; na delo strankinih zastopnikov v jugoslovanski skupščini. Lahko ga torej razumemo tudi kot povabilo k poglobljenemu raziskovanju naslovene tematike.

Jure Gašparič

Marjan Dolgan, *Kriza revlje »Dom In svet« leta 1937*. Ljubljana : ZRC, ZRC SAZU, 2001. 472 strani.

Literarni zgodovinar Marjan Dolgan si je zadal težavno nalogo, da z zbornikom dokumentov oriše dogajanje v letu 1937, ko se je zgodila kriza revije Dom in svet (DiS). Težavno predvsem zato, ker ljudi, ki so doživljali tiste čase, skorajda ni več med živimi, da bi od njih dobil kako osebno pričevanje. Zato je knjigo, kakor mi je sam povedal, pripravljaj štiri leta. Tako imamo zdaj pred seboj izredno zanimivo delo, ki z novimi dognanji osvetljuje tisto dobo. Sam bi tej množini gradiva dodal še nekaj pojasnil in podatkov.

Knjiga je razdeljena glede na vsebino v štiri dele. V prvem so pričevanja nekaterih vidnih katoliških avtorjev, ki so pisali o krizi DiS ali o dogodkih v zvezi z njo: France Koblar, Rajko Ložar, Anton Trstenjak, Bogo Grafenauer in Tine Debeljak. Na krizo gledajo po svoji osebni presoji, kakor so jo pač

doživljali. Poznejše poglede nanjo je za moj občutek najbolje izrazil Grafenauer, ki je bil v njej tudi najbolj dejaven.

Drugi del podaja dokumente o začetku krize, ki pričujejo o dosti starejšem razdoru v katoliškem taboru – vlekel se je še iz časov t.i. križarskega gibanja po prvi svetovni vojni in se nadaljeval s polemikami v poznejšem času. Vidni zastopniki tega gibanja, ki se je odlikovalo s svobodnejšimi pogledi na raznih področjih, so zaradi svojih osebnih kvalitiet vendarle zasedali razna ugledna mesta v slovenskem katoliškem taboru, druga, konservativnejša stran, pa jim je ves čas nasprotovala in stiki med skupinama niso bili prijazni.

Tretji del ima naslov Stopnjevanje krize – Polemika o španski državljanski vojni. Notranja nasprotja so se pač še zaostrovala ob dogajanju v zunanjem svetu, kjer sta si sovražno stali nasproti demokratična in totalitarna stran. Ko se je v Španiji julija 1936 začel oborožen upor desnice, so bile simpatije slovenskih katoliških konservativcev seveda na njeni strani. Proti njim je Edvard Kocbek napisal in v DiS priobčil svoje Premišljevanje o Španiji, ki je povzročilo krizo revije in še večji razkol v katoliškem taboru.

Dolganova pričevanja o polemiki ob španski državljanski vojni so skoraj vsa naperjena proti Kocbeku, vzeta iz dveh manj znanih listov, Straža v viharju in Mi mladi borci. To sta bili glasili dveh katoliških mladinskih zdruzb, lista, ki ju javnost navadno ni dobila pred oči. Zato se mi zdi koristno, če tu povem nekaj več o teh dveh listih in o splošnih razmerah, v katerih sta izhajala.

Kdor je v 30. letih 20. stoletja prišel na ljubljansko univerzo in se hotel vpisati v kako katoliško akademsko društvo, je imel na voljo dve društvi, tradicionalno imenovani Danica in Zarja (kakor sta se nekoč imenovali na Dunaju in v Gradcu). Poleg njiju pa sta obstajali še skupini stražarjev z glasilom Straža v viharju in mladci Kristusovi z glasilom Mi mladi borci. (Mladci so imeli organizacije tudi na gimnazijah.) Te dve skupini sta bili obe konservativni, s strogo disciplino in zvestim izpolnjevanjem verskih in drugih dolžnosti. Komur so se te dolžnosti zdele prezahtevne, se tema organizacijama ni pridružil, vpisal pa se je lahko v prvo ali drugo od prej imenovanih (Danica, Zarja, za ženske je obstajalo še maloštevilno društvo Savica, študentk je bilo tedaj pač malo). To so bili bolj ali manj neopredeljeni študentje in so jim zato navadno pravili kar »tretja skupina«. Nekateri so jih sicer imenovali »krščanske socialiste«, a to ime bi bil zaslužil le njih manjši del, ki se je zbiral ob profesorju Andreju Gosarju. Komur je bilo pri mladcih prestrogo ali mu kako drugače ni bilo všeč, se je preselil nazaj v tretjo skupino. Ko sem leta 1936 prišel na univerzo, je bilo v tretji skupini že precej takih »bivših mladcev«, med njimi recimo Bogo Grafenauer. Zaradi raznih homatij, ki jih tu ne utegnem popisovati, smo se potem vsi enako misleči preselili v Zarjo. Ta oris je nekoliko pomanjkljiv, a tu se ne smem preveč muditi z njim.

Dodal pa bi besedo o glasilih. Mladci in stražarji so imeli vsak svoje, mladci res le zelo boren listič na nekaj straneh, a glasilo je vendar bilo, njihov glas se je do neke meje le slišal v javnosti. Tretja skupina pa ni imela ničesar, čeprav se je miselno in po gledanju na splošne razmere strinjala z nekdanjimi križarji. Zelo bi ji bil koristil kak list, čeprav skromen, da bi se skupina lahko oglašala. A stiki mlajšega rodu s podobno mislečimi starejšimi so bili redki, recimo kadar smo potrebovali predavatelje za kake tečaje ali za počitniške taborne. Sicer so bili nekdanji križarji najbrž preveč zaposleni v svojih poklicih, da bi se bili utegnili ukvarjati s podmladkom.

O Kocbekovem Premišljevanju o Španiji moram priznati, da se mi je že dolgo zdelo nekoliko pristansko. Ta vtis se mi je še okrepil, ko sem pri nas videl, kako je uradna, zmagovita stran vso krivdo zvalila na nasprotnika. Podobnost? Kocbek se je pri svojem Premišljevanju opiral na to, kar je o španski državljanski vojni pisala francoska revija Esprit, ta pa je bila, čeprav katoliška, politično naklonjena marksistični strani. Zato je objavljala le pričevanja španskih beguncev, levo usmerjenih katoličanov, ki so pribežali v Francijo pred generalom Francom.

Dolgan kot 38. dokument objavlja »Skupno pismo španskih škofov škofom vsega sveta zaradi vojne v Španiji«. Pismo je izšlo v slovenskem prevodu kot posebna priloga Ljubljanskega škofijskega lista števil. 74 1937. Za to pismo in prevod nisem nikoli slišal, Škofijski list je gotovo brala samo duhovščina. Kdo bi vedel, ali ga je bral Kocbek? Vsekakor je njegovo Premišljevanje izšlo prej kakor slovenski prevod tega pisma. Zdaj ko sem ga prebral, moram reči, da je napisano izredno trezno, z mnogimi podatki in številkami o nasilju levičarske strani v Španiji. Po 65 letih moram priznati, da gre za zelo verodostojen dokument. V primeri z njim je Kocbekovo Premišljevanje vsebovalo le del resni-

ce. Imelo pa je nesorazmerno hude posledice, čeprav si lahko tudi rečemo, da je bil razdor v katoliškem taboru tedaj že dovolj velik, da bi bil prelom prišel tudi brez Premišljevanja.

O tem najlepše priča nadaljnji razvoj dogodkov. Večina starejših sodelavcev Doma in sveta bi bila zelo rada dosegla sporazum z izdajateljem revije, Katoliškim tiskovnim društvom. Kocbek (z nekaj somišljeniki) pa je bil trdno prepričan, da je treba stare vezi pretrgati in začeti na novo. S skupino sodelavcev je leta 1938 začel izdajati novo revijo z naslovom Dejanje (Dolgan jo omenja le na nekaj mestih) in ta je izhajala ob obnovljenem DiS do začetka leta 1941, ko ji je nadaljnje izhajanje onemogočil nemški napad na Jugoslavijo.

Dolganova četrta knjiga obravnava vrhunec krize in podaja polemiko o reviji Dom in svet. Večidel so to doslej neobjavljeni dokumenti iz zapuščine profesorja Franceta Koblarja, predvsem pisma med prijatelji iz križarske skupine. Zanimivo je tudi, kar pišeta o krizi DiS v reviji Sodobnost Drago Šega in Josip Vidmar.

Daljšo, prav zanimivo spremno besedo je knjigi napisal Matija Ogrin z naslovom »Površje in žarišče Doma in sveta leta 1937«. Pohvaliti moram tehnično izdelavo knjige, saj je izšla tako rekoč brez tiskovnih napak. Opazil sem pa dve manjši pomoti v opombah, obe skupaj na str. 91. Opomba št. 66 trdi, da v Akademskem domu na Miklošičevi v Ljubljani študentje niso stanovali, le nekaj mladcev srednješolcev. Trditev je zmotna. V domu, ki je bil sicer prav klavrna stavba, je bilo nekaj podstrešnih sobic, v katerih so stanovali študentje. V eni izmed njih je daljši čas prebival pesnik Jože Udovič. Dom so po zadnji vojni podrli, danes tam stoji hotel Holliday Inn.

V opombi 67 pa je zmotno navedeno, da je Prvi akademski kulturnosocialni teden v Bohinju priredila Zarja v avgustu leta 1939. V resnici je Prvi teden priredilo vseh troje složnih društev Danica, Zarja in Savica v dneh od 10. do 15. avgusta 1937. Drugi teden pa je res priredila Zarja sama v avgustu 1939.

Janez Gradišnik

Jerca Vodušek Starič, *Slovenski špijoni in SOE 1938–1942*. Ljubljana: Samozaložba, 2002. 446 strani.

Na mariborskem zborovanju slovenskih zgodovinarjev je Jerca Vodušek Starič predstavila svojo knjigo o Slovencih, ki so na predvečer 2. svetovne vojne in med njo sodelovali z britanskimi diplomati oziroma tajnimi službami. Že sam kraj promocije je sugeriral, da gre za tekst, ki je nekaj posebnega. Brez dvoma je vzbudil tudi visoka recepcijska pričakovanja, saj je le redkokateri historik pri nas dobil priložnost, da pred tako eminentnim zborom kolegov »krsti« svoje delo. Bliskovit odziv v dnevnem tisku – avtorico je v Delu nemudoma močno pohvalila Atenka Puhar – je samo še poudaril pomen študije, ki se je pojavila med nami.

Jerca Vodušek Starič v uvodu pričakuje od bralca veliko potrpljenja (str. IV). Priznam, da mi sprva ni bilo jasno, čemu naj bi služila takšna izjava, saj gre za obravnavo nadvse vznemirljive teme, o kateri smo doslej vedeli le malo. Potem pa se mi je počasi le začelo svitati, da knjiga v resnici potrebuje dobršno mero recipientove benevolentnosti. Toliko napak – ne samo diskurzivnih »laksnosti« – se le redko najde v delu profesionalnega zgodovinarja. Pojdimo kar po vrsti!

Na str. 8 se npr. govori o Hitlerjevi okupaciji Porenja. Šlo je le za remilitarizacijo dela nemškega ozemlja. Na str. 13 se najde vest o vnovičnem aktiviranju *slovenske* demokratske stranke tik pred 2. svetovno vojno. Po vsej verjetnosti se misli na obnovo dela *Samostojne* demokratske stranke.¹ Na isti strani je v op. 17 kot datum sklenitve italijansko-jugoslovanskega sporazuma naveden 25. marec 1938. Avtorica se je zmotila kar za leto dni: »pakt« Stojadinović-Ciano je bil podpisal v Beogradu že 25. marca 1937.² O tem pa se ne bere na str. 449 »jugoslovanske« izdaje Stojadinovićevih spominov Ni rat

¹ Slovenska demokratska stranka namreč poprej ni obstajala.

² O pogovorih italijanskega zunanjega ministra s Stojadinovićem obstaja obširen zapisnik; glej: M. Muggerridge (izd.), Ciano's Diplomatic Papers, London 1948, 98–105.